

Erasmus' Lof der zothheid

INGELEID DOOR
Sandra Langereis

RASMUS' LOF DER ZOTHEID
verschijnt in 1511 en blijkt vrijwel
meteen 's werelds allereerste mega-
bestseller. Het is een denkbeeldige
theatervoorstelling. Van een als vrouw verklede
man met een dubbeltalent voor ernst en humor,
die de mensheid de ongemakkelijke waarheid
vertelt met een goeie grap. De tekst is geboren
uit boosheid en frustratie – zoals alle satire die
ertoe doet.

Erasmus schrijft zijn klapper de *Lof der zotheid* in Londen, in het huis van zijn beste vriend Thomas More, pal aan de oever van de Thames. Daar ligt More's roeischiut dag en nacht klaar om de begenadigde schrijver uit Holland in een oogwenk naar de koninklijke paleizen aan de overkant te brengen, indien Hendrik VIII zich eindelijk eens zou verwaardigen Erasmus op audiëntie te laten komen. Bij More logeert Erasmus dan al een paar jaar lang. Terwijl de rest van het huis gevuld is met de drukte die hoort bij de opvoeding van More's drie dochters werkt Erasmus in een eigen gastenkamer hard aan zijn levensproject: de reconstructie van de bijbel zoals de bijbel oorspronkelijk is bedoeld. Hij is een veertigjarige nergensman die nog nooit een eigen huis heeft bewoond, die zwerft van land naar land, gaat waarheen de wind hem blaast, en die zijn rondreis in het Italië van de renaissance waar hij zijn in heel Europa bejubelde *Adagia* heeft uitgegeven voortijdig heeft afgebroken om snel terug te keren naar Engeland, waar de oude koning in 1509 plots is overleden en de jonge

koning Hendrik VIII hem gouden bergen schijnt te beloven.

In Engeland voelt Erasmus zich op zijn gemak. Hij zou er het liefst voor altijd willen blijven wonen. Hij weet zich daar gewaardeerd door goede vrienden, verlost van de roddels van jaloerse thuisblijvers in zijn oude klooster in de lage landen, verschoond van de misprijzende commentaren op zijn werk van arrogante orthodoxe theologen annex inquisiteurs in Parijs die hem in zijn studietijd al hadden laten merken geen enkel tegengeluid te dulden, en veilig ver van het internationale oorlogsgeweld en ingewikkelde politieke gekonkel in Italië. Om in Engeland te kunnen blijven wonen moet Erasmus Hendrik VIII en diens koninklijke raadsheren voor zich innemen. Ook zijn Engelse vrienden lobbyen voor Erasmus aan het hof. Iedereen hoopt dat Hendrik de onvergelijklijk ijverige schrijver uit Holland een kerkelijk ambt wil bezorgen. Maar er gebeurt niets. En dat terwijl de ene na de andere Engelsman die helemaal niks presteert maar zich aan het hof wel als kruiperi-

Moriae encomium, Erasmi, Roterdami
declamatio.
ἑὺ τὰς Μούσας

Καὶ τὴν τέχνην

ἑὺ ἀρνῶν. Καὶ Χαίρε κίβητι

ἑὺ τὴν τέχνην ἑστέρησεν

Titelpagina authentieke *Lof der zotheid* (1511)

ge hielenlikker manifesteert de meest lucratieve kerkelijke ambten in de schoot geworpen krijgt van de koning. Na twee jaar is Erasmus het zat. Nog langer beleefd zijn mond houden en stilletjes afwachten tot hij misschien ook eens aan de beurt komt voor een goedbetaald kerkelijk ambt dat hem van een economische toekomst zou verzekeren in zijn Engelse lievelingsland lijkt Erasmus ondertussen niet alleen de meest frustrerende, maar ook de minst nuttige optie. En hij klimt in de pen om de wereld te laten zien wie er nu écht iets te melden heeft over waar het naartoe moet in de waanwijze kerk en in het dom en doods gemaakte geloof.

In het huis van Thomas More zwoegt Erasmus dan al twee jaar lang onafgebroken op zijn radicaal-historische bijbelonderzoek. Hij is geboeid

door de brieven van apostel Paulus in het Nieuwe Testament. Paulus was een tot inkeer gekomen christenvervolger die claimde Christus met eigen ogen te hebben gezien toen hij op de derde dag na de kruisiging opstond uit de dood. Daarna trok Paulus rond als apostel om Christus' woorden te prediken en stuurde hij vermanende brieven naar de door hem met moeite bekeerde geloofsgemeenschappen langs de kust van de Middellandse Zee. In die brieven, die door zijn vertrouwelingen luid en duidelijk moesten worden voorgelezen aan de weifelende gelovigen, formuleerde Paulus als allereerste christelijke auteur de grote thema's van het christelijke geloof. Regels zijn er om mensen te dienen; mensen zijn geen dienaars van regels. Hooggeleerde godskennis is futiel; geloof is voldoende en verlost de simpelste ziel. Het gespierde taalgebruik van de apostel fascineert Erasmus. Paulus schreef zijn brieven niet in stille afzondering studieus aan een bureau, besefte Erasmus als kenner van de oerbijbel: de apostel improviseerde zijn krasse vermaningen, druk gesticulerend, op de tippen

van zijn tenen staand, zijn levendige voordracht als een ervaren orator dicterend aan zijn assistenten. In de van virtuoze redenaarskunst getuigende boze brief aan de verdeelde gelovigen in de Griekse stad Korinthe, die tot Paulus' onverhopen ergernis onderling ruzie waren gaan maken over wie de boodschap van Christus het best kon uitleggen, grossierde de apostel in verbale omkeringen en talige tegenstellingen. Paulus oreerde in die brief over de 'waanwijsheid' van arrogante schriftgeleerden en de 'schijndwaasheid' van simpele zielen: mensen die geen ruzie maakten over de uitleg van Christus' boodschap en simpelweg hoop bouwden op hun onberedeneerde godsvertrouwen. Briljant woordspel, dat zelfs de onwilligste toehoorders in Korinthe de oren deed spitsen voor de gevatte donderpreek van hun verontwaardigde apostel.

Erasmus was verrukt van die hyperbolische brief aan de Korinthen. Zelf ergerde hij zich sinds zijn Parijse studietijd groen en geel aan de schijngeleerdheid van ouderwetse scholastieke theologen, die niets wilden weten van de oer-

historie van de bijbel, maar die met hun vergezochte geredetwist over de logica van het geloof wel heer en meester waren op de conservatieve middeleeuwse universiteiten, waar ze als inquisiteurs ook nog eens keiharde oordelen mochten vellen over de christelijkheid van hun medemensen. Erasmus wilde met zijn eigen bijbelonderzoek laten zien dat een écht priesterlijk ingesteld man van de kerk ook heel anders denken kon. De simpele doop maakte alle mensen zonder voorbehoud tot christen, vond Erasmus. Hoe iemand exact dacht of zelfs in dubio stond over zijn geloof deed er helemaal niet toe: over gedachten en twijfels had geen ene mens te oordelen, daarover ging alleen God – en God was onbevattelijk barmhartig. Bij wijze van voorproef op deze ruimdenkende priesterlijke boodschap besloot Erasmus in het huis van More om Paulus' lof op de onwerelds wijze dwaasheid van een simpel geloof in Christus nieuw leven in te blazen. Maar aangezien hij bij voorbaat al kon voorspellen dat zo'n lof op de zotheid hem vijandige reacties en censuurmaatregelen van gediplomeerde

godgeleerden en inquisiteurs zou opleveren nam hij zich voor zijn publiek op een dwaalspoor te brengen door van zijn *Lof der zotheid* een satire te maken. Om op die manier vriend en vijand in één moeite door te bewijzen dat ook een overtuigd bijbellezer humor kon hebben. En dat zelfs in de heilige godgeleerdheid een goeie grap altijd beter werkte dan gortdroog gedram.

Daarvoor ging Erasmus te rade bij zijn favoriete satiricus uit de heidense oudheid: Loukianos. Deze elastieke redenaar uit tweede-eeuws Syrië verdiende de kost door in het monddood gemaakte Romeinse keizerrijk, waar politiek debat ten strengste was verboden, dikbetaald te komen optreden op drukbezochte evenementen ter ere van de Romeinse keizers, verkleed in de archaïsche toga van de bloedserieuze orator uit

Portret van Loukianos in
Erasmus' *Adagia* (1515)